

Таня Мандраджиева

ЗА ГОТСКОТО ПРИСЪСТВИЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ III – IV ВЕК

Темата за готското присъствие в българските земи е сравнително нова и недостатъчно добре проучена. Едва през последните две години обединените усилия на историци, археолози, богослови, езиковеди, етнологии и специалисти от различни други области на познанието се заеха по-обективно да интерпретират историческото развитие в нашите земи на границата между Античността и Средновековието.

Създаването на Европа след края на Римската империя е свързано в немалка степен с готите. Те са единственият етнос, оставил следи в севера и юга, изтока и запада на Стария континент. Готският етнокултурен елемент свързва, макар и с различна интензивност, англосаксонски, скандинавски, романски, славянски и други народи. Той е единствената константа, която се проявява в различните части на Европа, макар и по различен начин и в различна степен (Милев 2003 а, 4).

Най-ранното проникване на готски етнически елемент на Балканите по българските земи става чрез помощните войски на римските легиони – алите и кохортите, които се рекрутират от германи, гали и други неримски поданици на империята. По традиция ветераните от римската войска се заселват в градовете, възникнали покрай римските гарнизони, и така германите се оказват жители на българските земи.

Първите готски атаки срещу балканските провинции на Римската империя, при които е превзет град Истрос, датират от 238 г. (Волфрам 2003, 26), а началото на силните готски нашествия започват в средата на III век.

При един от най-опустошителните походи през 250 г. готите превземат Филипопол, а на следващата година нанасят съкрушително поражение на римската армия при Абритус, в което загива и император

Деций (Зосим, 1). Едва през 269 г. император Клавдий II Готски успява да нанесе решително поражение на готите при Найсус (Ниш) и временно да прекрати техните нападения на юг от Дунав (Евтропий, 3; Зосим, 6). Част от разбитите готи (около 320 000) са включени в римската армия, а други са заселени като колони в Мизия и Тракия. Така новите заселници компенсират щетите от собствените си набези и попълват силно разрежения брой на местното население.

През 271 и 272 г. император Аврелиан (270 – 275) бил зает с отблъскването на готи, карпи и роксолани, проникнали на юг от лимеса. Част от разбитите карпи били заселени в Тракия и Скития (Амиан Марцелин). Именно във връзка с тези нападения за пръв път римските автори започват да разделят готите на източни и западни.

По времето на император Проб (276 – 282) около 100 000 бастарни, прогонени от отвъддунавските земи, поискали убежище от римския император (Зосим, 8). Желанието им било удовлетворено и те били заселени някъде в диоцез Тракия (Тъпкова-Заимова 1971, 46).

През 303 г. едно племе с неустановена етническа принадлежност се предало на император Галерий. То било заселено на юг от Дунав и се предполага, че става дума за племето карпи (Велков 1959, 29).

Нови военни сблъсъци и съответно нови заселвания има по времето на император Константин (306 – 337). Тогава за първи път вестготите стават федерати (военни съюзници) на Римската империя. След поредния военен сблъсък с тях, през 332 г. около 300 000 вестготи са заселени в Мизия, Тракия и Мала Скития.

През 348 г., поради религиозните противоречия сред варварите на север, една голяма група от готи-християни напускат своите жилища и търсят нови земи за заселване (Созомен, 11). Водени от своя епископ Вулфила (311 – 383), те получили разрешение да се настанят в градската територия на Никополис ад Иструм (Велков 1959, 33) или по-скоро в селищата на Момина крепост при дн. В. Търново (Генчева 2003, 64). Йорданес ги нарича *Goti minores* и отбелязва, че били многобройни и по негово време VI век продължавали да обитават същите земи (Йорданес, 26).

Вулфила най-вероятно е роден към 311 г. в Херсон, днес Крим, където е имало голяма група готи, сред които и ядро християни, със собствен епископ. Родителите му били потомствени гърци (или поне майка му), отвлечени от Кападокия в Мала Азия, вследствие набега на готите там през 257 г. Името му е с явен готски произход – означава

„вълче“. За негов учител се смята епископ Теофил, участник в Първия вселенски събор (325 г.) като представител на херсонските (кримските готи).

През 340 – 341 г., когато партията на арианите е най-силна в империята, Вулфила се появява в Константинопол начело на готска делегация за уточняване на отношенията на своя народ с престолния град. Той е хиротонисан (ръкоположен) за готски епископ и приемник на починалия Теофил. Точната му доктринна позиция не е изяснена, но се предполага, че е поддържал някоя от полуарианските догматични формули.

Първоначалното поле на действие на Вулфила е Дакия, а малко по-късно (около 375 г.) поисква позволение от император Констант (337 – 350) да премине на юг от Дунава и да се настани с поверените му пасоми, в границите на Християнската империя, на днешната българска територия (Елдъров 2003 а, 45). Тук епископ Вулфила превежда на готски език Библията, като създава въз основа на гръцката азбука и на старогерманските руни готското писмо. Така Вулфила нормира първия постантичен европейски език и създава първата нова писменост на Европа. Препис на тази Библия т. нар. Codex argenteus (направен по времето на Теодорих Велики) се съхранява в Университетската библиотека на град Упсала, Швеция.

Сътворяването на готската азбука и по-късно (нач. на V век) на готския литургичен календар превръща България в една от духовните люлки на старогерманската култура.

През 375 г., след като разгромили аланите, хуните насочили своите удари срещу остготите, които подчинили. Заплашени от хунското придвижване на запад, вестготите потърсили спасение в балканските провинции на Източната Римска империя (Филосторгий, 4). Готите са може би единствения народ освен римляните, който отказва да се подчини на Атила и предвожданиите от него хуни.

През 376 г, задължавайки се да приемат християнството, вестготите (гервинги) поискват и получават от император Валент разрешение да се заселят на юг от Дунав в Долна Мизия и Мала Скития (Сократ, 6). Преминаването на Дунава продължило дни и нощи. Гостоприемството на Валент се оказва фатално и за него и за империята. Скоро вестготите въстават. На 9 март 378 г., след двугодишни военни действия, край Адрианопол те разбиват римската армия. Загива и самият император (Филосторгий, 5).

С нови военни действия се свързва името на Аларих (376 – 410), от рода на Балтите, който обединил вестготите и бил избран за крал (Велков 1959, 39). Той е роден в нашите исторически земи (370 г. в областта около делтата на р. Дунав), но още като дете (през 376 г.) се преселва с поредната вестготска вълна във вътрешността на днешна България. Именно тук в Тракия през 391 г. е избран за вестготски крал. Именно тук се създава първото германско кралство на територията на Късноримската империя. То постепенно ще се измести географски през Илирия до Апенинския полуостров.

Когато Аларих е все още дете, през 378 г. вестготите в нападението си над император Грациан за пръв път използват т.нар. „светкавична атака“ – понятие, което ще влезе в историята на военната тактика именно като откритие на готското военно изкуство (Herwing 2001, 50).

Съществува предположение, че Аларих като млад готски благородник се е срещал и дори е имал по-интензивни контакти с епископ Вулфила. Възможно е апостолът на готите да е бил и негов наставник. Когато Вулфила почива, Аларих е 13-годишен. Макар историографията да не е установила дали Аларих е живял като Вулфила в Никополис ад Иструм или в град по северните склонове на Родопите (през 391 г. готите нахлуват на юг от Хемус), едва ли те са се разминали. Като се има предвид, че са представители на един и същ народ и живеят на една и съща територия, предоставена им за ползване от Римската империя съмненията отпадат. Може би и благосклонността на Аларих към християнските духовници и храмове при превземането на Рим (410 г.) са следствие на солидното духовно възпитание получено от епископ Вулфила (Милев 2003 б, 13).

През 401 г. Аларих със своите войски напуска Балканския полуостров и се насочва към Италия. Немалка част от вестготите обаче не последвали Аларих и останали да живеят като федерати на Източната Римската империя (Византия) на юг от Дунава.

Както се вижда от писмените извори, установяването на големи маси от варварско население, води до пренасянето на качествено нови паметници от техния бит, материална и духовна култура. При такива интензивни военнополитически отношения и масова колонизация на Балканите през периода III – IV век, едва ли е възможно готите да не оставят никакви следи (Елдърв 2003 б, 39).

Готски следи могат да бъдат открити в археологическото ни наследство, историята и митологията. Готското присъствие се забелязва чрез характерните за германците паметници. Най-вече елементи на костюма – фибули (с подвито краче) – 21, брошки – 24, катарамии – 12, части от коланни гарнитури. Най-голяма концентрация на открити фибули има в селищата на Дунавския лимес, Добруджа (района около Марцианополис – Одесос) и района на Никополис ад Иструм (Станев 2003, 79; Генчева 2003, 64). Те се датират в период от втората четвърт на V до втората половина на VI век. Разпространението на фибулите предимно по дунавските градове и кастели се обуславя от важната роля на Дунава и нейната долина в търговските и културните контакти между отделните области.

Етническото интерпретиране на находките се очертава като основен проблем. Сложните промени през Късната античност до голяма степен унифицират костюма на отделните етнически групи. Това е причината някои изследователи да се въздържат от по-точна интерпретация. Отделните германски етноси в Европа не са изолирани групи, а живеят в динамично движение и взаимодействие.

Друго доказателство за готско присъствие през IV век са намерените значителен брой фрагменти от т. нар. федератска керамика – сиво-черна с излъскан орнамент (със заоблено, вместо плоско дъно) – във военния лагер Нове, при проучване на късноантичния град Сторгозия (дн. Плевен), при гр. Белене, гр. Долна Митрополия, гр. Никопол и кастела Ескус I (на 3 км. от Дунава, в непосредствена близост до р. Искър) (Генчева 2003, 64; Ковачева 2003, 95; Вагалински 2002, 38-74).

От археологическа гледна точка обаче „най-чисти“ готски материали са открити в некрополите. Това са фрагменти и цели съдове със сив цвят и излъскани ивици, накити, коланни гарнитури, бронзови апликации и токи от некрополите в античния град Плевен (Табакова-Цанова 1981, 173–175), некрополът извън крепостните стени на Нове, където са проучени 83 християнски гроба от последната четвърт на V век (Генчева 2003, 67) и некрополът, локализиран в м. Извор, с. Кошарево (Брезнишко) (Трендафилова, Даскалов 2003, 97).

Интерес не само от антропологична, а и от културно-историческа гледна точка представляват гробовете, в които човешките скелети са с изкуствено деформиран череп: от Плевен датиран през VI век (Ваклинова 1989, 130), от Белене – открит случайно, западно от крепостта,

гроб на жена, датиран най-общо от IV до първата половина на V век (Вагалински 2002, 50) и от с. Кошарево, където погребаната е около 25 годишна жена (датиран в периода кр. III – втората четвърт на V век) (Трендафилова, Даскалов, 2003, с. 97).

Дали това е свързано с особеностите на погребалния ритуал, за което говори и масовото използване на огъня при погребенията от с. Кошарево не може да се каже. Тази особеност засега няма паралели в други синхронни паметници на територията на днешна България (Трендафилова, Даскалов 2003, с. 99).

Използването на огъня в погребалния обряд и съзнателната деформация на черепа показват определено преклонение пред стихията на огъня и поставят въпроса за традициите на етнически групи, чиито обичаи още не са добре археологически проучени.

ЛИТЕРАТУРА

Вагалински, 2002: Вагалински, Л. Излъскана керамика от I в. – началото на VII в. южно от Долен Дунав (България). София, 2002.

Ваклинова, 1989: Ваклинова, М. Погребение от епохата на Великото преселение на народите. – Проблеми на прабългарската история и култура, том 1. Шумен, 1989, 129–142.

Велков, 1959: Велков, В. Градът в Тракия и Дакия през късната античност. София 1959.

Волфрам, 2003: Волфрам, Х. Готите на територията на днешна България. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 26–33.

Генчева, 2003: Генчева, Е. Готското присъствие в Нове. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 63–68.

Евтропий. Кратка история от основаването на Рим. – ЛИБИ, I. София 1958.

Едърров, 2003а: Едърров, Г. Вулфила (311 – 383) – пограничният просветител. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 42–46.

Едърров, 2003 б: Едърров, Св. Готската следа и визитката на готите. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 38–41.

Зосим. Нова История. – ГИБИ, I. София 1954.

Йорданес. История на готите. – ЛИБИ, I. София 1958.

Ковачева, 2003: Ковачева, Т. Готското археологическо наследство в Плевенския край. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 93–96.

Марцелин Амиан – ЛИБИ, I. София, 1958.

Милев, 2003 а: Милев, Р. Готите, българския етногенезис и европейската ни идентичност. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 3–8.

Милев, 2003 б: Милев, Р. Вулфила, Аларих, Теодорих Велики – строители на Европа. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 9–14.

Созомен, Църковна история. – ГИБИ, I. София, 1954.

Сократ, Църковна история. – ГИБИ, I. София, 1954.

Станев, 2003: Станев, Ал. Източногерманските паметници от епохата на остготското присъствие на Балканите. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 76–85.

Табакова-Цанова, 1981: Табакова-Цанова, Г. Късноантичният некропол в местността Стражата край Плевен. – ИНИМ, 1981, 3, 173–176.

Трендафилова, Даскалов, 2003: Трендафилова, К., М. Даскалов, Некропол от времето на готското присъствие по българските земи в местността Извор. – Готите и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи. София, 2003, 3, 97–99.

Тъпкова-Заимова, 1971: Тъпкова-Заимова, В. „Варварски“ етнически наслоения в българските земи до заселването на славяните. – Етногенезис и културно наследство на българския народ. София, 1971, 45–49.

Филосторгий. Църковна история. – ГИБИ, I. София, 1954.

Wolfram, 2001: Wolfram, H. Die Goten und ihre Geschichte. München, 2001.